



Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU



Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

ŽIVOT I DJELO AKADEMIKA ALOJZA BENCA

Akademik Alojz Benac rođen je 20. oktobra 1914. u Plehanu kod Dervente. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, Derventi, Visokom i Zagrebu, gdje je i maturirao. Studirao je klasičnu filologiju i arheologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu i diplomirao 1937. godine. Kao student, učestvovao je u velikom sistematskom iskopavanju neolitskog naselja u Vinči pod vođstvom profesora Miloja Vasića. Doktorску disertaciju Neolitsko naselje Nebo i problem butmirske kulture odbranio je 1951. godine na Univerzi u Ljubljani, gdje je promovisan za doktora nauka.

Po završetku studija predavao je klasične jezike, latinski i grčki, kao gimnazijski profesor u Travniku, Vranju i Mostaru. U narodnooslobodilačkom ratu učestvovao je od 1943. godine, najprije kao član ilegalnog pokreta u Mostaru, a zatim kao aktivni borac u operativnim jedinicama NOV. Po završetku rata, kraće vrijeme je radio u Ministarstvu prosvjete vlade NR Bosne i Hercegovine da bi već 1947. godine prešao na rad u Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. Tu je aktivno djelovao pune dvije decenije. Još kao stručnjak Zemaljskog muzeja biran je 1954. godine za profesora arheologije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a 1967. godine prelazi na Filozofski fakultet za redovnog profesora predmeta istorija starog vijeka i arheologija. Od 1962. je i direktor Centra za balkanološka ispitivanja u Sarajevu, čiji je bio osnivač i na čijem čelu se nalazio do 1989. godine. Dopisni član Naučnog društva BiH postao je 1961., a redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1967. godine.

I za naučnu karijeru akademika Benca, a i za bosanskohercegovačku arheološku nauku presudan je momenat bio njegov dolazak u Zemaljski muzej, staru i, tada još uvijek jedinu, savremeno organizovanu naučnu ustanovu u Bosni i Hercegovini. Mada postavljen najprije za sekretara Muzeja, A. Benac je odmah preuzeo i rukovođenje istraživanjem praistorijskog doba da bi se uskoro posvetio, u cjelini, tom polju rada na kojem je Zemaljski muzej već krajem 19. stoljeća bio stekao zavidnu afirmaciju u južnoslavenskoj i svjetskoj nauci, pa je taj zadatak utoliko bio i teži, i odgovorniji. Valjalo je, nakon duge

stagnacije i u međuratnom i, u ratnom periodu, učiniti napore da se prevaziđe veliki misaoni i metodološki zaostatak iz proteklih decenija, da se vrati nekadašnji ugled i usmjere istraživanja u tok savremenih strujanja evropske praistorijske nauke. Kao šef praistorijske zbirke, a kasnije i načelnik Odjeljenja za arheologiju, A. Benac je, uz svoja lična istraživanja, koncentrasana na probleme neolitskog i eneolitskog doba, svoje napore usmjerio na još dva značajna zadatka: dugoročno planiranje istraživanja i okupljanje naučnog kadra. Oba ova zadatka provodio je s njemu svojstvenom dosljednošću i upornošću, a rezultati su se ubrzo pokazali. Već 1947. godine donesen je višegodišnji plan istraživanja, s naznačenim osnovnim pravcima na kojima će se u narednim periodima izgrađivati godišnji i petogodišnji planovi rada u Odjeljenju. U toku samo jedne decenije okupljen je u Odjeljenju za arheologiju tim od desetak istraživača koji su bili kadri da na sebe preuzmu najsloženije zadatke i u terenskom radu, i u publikovanju rezultata, i u modernizaciji cjelokupnog naučnog i muzeološkog posla. S istom istrajnošću, visokim smislom za organizaciju rada, istančanim osjećanjem za izbor kadrova i stalnom brigom za njihovo usavršavanje, nastavio je A. Benac svoje djelovanje i kao direktor Zemaljskog muzeja u periodu između 1957. i 1967. godine, i kao urednik njegovog glasila, najstarijeg naučnog časopisa u Bosni i Hercegovini, »Glasnika Zemaljskog muzeja«. Pod njegovim rukovodstvom dovršen je proces reintegracije Zemaljskog muzeja kao složene naučno-istraživačke, kulturne i obrazovne ustanove najvišeg ranga, sa tri odjeljenja: za arheologiju, za etnologiju i za prirodne nauke, te Pedagoškim odsjekom. Glasnik Zemaljskog muzeja dobio je takođe novu, savremenu fizionomiju — podjelom na tri posebne sveske: Arheologija, Etnologija i Prirodne nauke, prerastao je u porodicu od tri samostalna časopisa, svaki s vlastitim uredništvom, jasno određenim sadržajem i izdavačkom politikom.

Lični naučni rad i doprinos nauci akademika Alojza Benca zasluživao bi posebnu studiju. Na ovom mjestu prostor mi dozvoljava samo da ga prikažem u najsazetijem obliku. Već prva iskopavanja koja je preduzeo, ona na neolitskim naseljima Nebo i Mujevine u dolini rijeke Bile i ona na eneolitskim nalazištima Hrustovača kod Sanskog Mosta i Alihodže u Biloj, označuju nam glavne pravce naučnog interesovanja Alojza Benca i teme kojim će ostati vjeran tokom dugih decenija. To su neolitsko i eneolitsko doba. Naselje Nebo u dolini Bile kod Travnika, u srcu Bosne, pokazalo se kao veoma važan lokalitet na kojem je bilo moguće, nanova i modernim metodološkim pristupom, doći do građe i podataka važnih za proučavanje fenomena butmirske kulture koja je, otkrićem Butmira krajem prošlog stoljeća, uvela Bosnu i Hercegovinu u praistorijsku arheologiju Evrope na velika vrata. Mada samim tim iskopavanjem i u tom trenutku, još nije bilo moguće do kraja rasvijetliti sva bitna pitanja vezana za genezu i razvoj butmirske kulture, A. Benac je istraživanjem Neba i pažljivom revizijom nalaza iz Butmira bitno unaprijedio rad na rješavanju tih pitanja. U svojoj disertaciji (Ljubljana 1952) on je veoma jasno pokazao da se geneza te kulture može rekonstruisati samo ako se ona shvati u svojoj sveukupnosti i posmatra kao rezultat postepenog sažimanja različitih kultur-

nih (i etničkih) elemenata u toku jednog dužeg razvojnog procesa na čijem kraju je razvijena butmirska kultura s novim i originalnim kulturnim izrazom. Uskoro zatim preduzima A. Benac nekoliko važnih istraživanja u zaleđu istočne jadranske obale, u Hercegovini i Crnoj Gori. To su: naselje mlađeg neolita u Lisičićima kod Konjica, višeslojna neolitska i eneolitska stanica Zelena pećina iznad vrela Bune kod Mostara i Crvena Stijena u Petrovićima kod Nikšića u kojoj je, osim slojeva bronzanog i neolitskog doba, zahvaljujući A. Bencu prvi put u ovom dijelu Balkana otkriveno postojanje mezolitskih i paleolitskih sedimenata. Otkriće mezolitskog stratuma IV u tom nalazištu i svestrana analiza i komparacija kulturnog sadržaja tog i narednog (III) stratuma Crvene Stijene dali su odličnu podlogu za rasvjetljavanje procesa neolitizacije u istočnojadranskoj regiji Balkanskog poluotoka. Crvena Stijena III i II, Zelena pećina III i II, te Lisičići kao najsjevernija tačka u toj grupi, pružili su podlogu za postavljanje pouzdane stratigrafske i hronološke ljestvice čitavog neolitskog doba u zaleđu srednjeg i južnog Jadrana, a fine analize i komparacije s nalazištima i kulturama tog doba u drugim dijelovima Balkana, kao i Apeninskog poluotoka, koje je u nizu izvještaja, studija i monografija izveo A. Benac — postavili su, i danas uglavnom važeću, osnovu kulturne stratigrafije neolitskog perioda zapadnog Balkana i njegove pozicije u okviru mediteranskog neolitskog svijeta. Ovi rezultati bili su uspješno dopunjeni istraživanjem neolitskih naselja kakanjske kulture u centralnoj i vinčanske u istočnoj Bosni, o kojim je A. Benac takođe objavio zapaženu seriju radova. Treba naglasiti da su te studije u isto vrijeme davale i osnovu za proučavanje realnog života ljudskih zajednica te epohe, njihove privrede, načina života, oblika kuća i naselja, društvene organizacije, religije i umjetnosti.

Drugo važno polje rada A. Benca na praistoriji ovih krajeva bilo je istraživanje eneolitskog doba. Nakon nastavka i dovršenja iskopavanja pećine Hrustovača kod Sanskog Mosta i malog, ali važnog, naselja u selu Alihodže u dolini Bile, što su bili Benčevi prvi samostalni koraci u terensko-istraživačkom radu, uslijedilo je njegovo sistematsko iskopavanje gradinskog naselja u Zecovima kod Prijedora, najvažnijeg nalazišta vučedolske kulture južno od Save. Ovim istraživanjima, A. Benac je uspješno zaokružio proučavanje vučedolske kulture u Bosni, bitno proširio njeno poznavanje u cjelini i posebno ukazao na njen supstratski značaj za dalji razvoj kultura bronzanog doba sjeverozapadnog Balkana. Drugi važan pravac istraživanja eneolitskog doba u Bosni A. Benac je otvorio iskopavanjem naselja kostolačke kulture Pivnice u Potočanima kod Odžaka. Veoma brojan, raznovrstan i stratigrafski pouzdan materijal omogućio mu je da utvrdi sve osnovne karakteristike i da definiše specifični ornamentalni stil kostolačke kulture; bio je to bitan doprinos sigurnijoj kulturnoj stratigrafiji mlađeg eneolita ne samo u Bosni već i u srednjem Podunavlju. Nalazi badenske kulture, otkriveni približno u isto vrijeme u sjevernoj Bosni, zaokružili su tu sliku i omogućili A. Bencu da već početkom šezdesetih godina definiše u osnovnim crtama i eneolitski razvoj u centralnoj i sjevernoj Bosni.

Sintezu o oba ova perioda, kao i početne rezultate na istraživanju paleolita i mezolita — na tadašnjem stepenu istraženosti — dao je A. Benac 1962. godine u konciznoj sintetskoj monografiji *Studien zur Stein- und Kupferzeit im nordwestlichen Balkan*, objavljenoj u Njemačkoj, a uskoro, na srpskohrvatskom jeziku i u Sarajevu (1964).

Uskoro zatim, pružila se A. Bencu prilika da otvori novi krug istraživanja neolitskog doba u centralnoj Bosni. U okviru jugoslavenko-američke naučne saradnje krajem šezdesetih godina bila su istražena dva važna neolitska nalazišta u centralnoj Bosni : Obre I i Obre II, a rezultati tih istraživanja omogućili su A. Bencu da osvijetli čitav komplikovani razvoj neolitskih kultura i populacija u tom dijelu zapadnog Balkana, od sažimanja elemenata starčevačke i impresso kulture na početku tog razvoja, preko geneze kakanjske kulture, do nastanka one butnirske, čije je rađanje, uspon i propadanje A. Benac ubjedljivo rekonstruisao.

Mada je istraživanje neolita i eneolita bilo osnovna preokupacija A. Benca, bronzano i željezno doba u Bosni i Hercegovini takođe su trajno bili u fokusu njegovog interesovanja. On je, sa B. Čovićem, još sredinom pedesetih godina razradio hronologiju bronzanog i željeznog doba glasišačkog područja, što je u to vrijeme bio krupan korak u istraživanju tih perioda u jugoslavenskim zemljama u cjelini. U Centru za balkanološka ispitivanja organizovao je široko zasnovani rad na proučavanju gradinskih naselja bronzanog i željeznog doba, a sam je neposredno rukovodio velikim projektom istraživanja gradinskih aglomeracija u sjevernom dijelu delmatske oblasti : Glamoč, Livno, Duvno i Buško blato; to istraživanje može i u sadržajnom i u metodološkom smislu poslužiti kao paradigma za dalji razvoj istraživanja aglomeracija gradinskog tipa i njihovih sistema. U brojnim raspravama, referatima na naučnim skupovima, studijama i člancima, A. Benac je dao krupan doprinos razvoju istraživanja o Ilirima, posebno o njihovoj etnogenezi. Njegov referat *Prediliri, Protoiliri, Prailiri*, održan na prvom sarajevskom »ilirskom simpoziju« (1964), ušao je u temelje novog, u mnogo čemu drugačijeg, pristupa proučavanju tog naroda, njegove geneze i razvoja tokom praistorijskog i protoistorijskog doba.

Najzad, paralelno sa svojim istraživačkim radovima na području praistorijske arheologije, A. Benac je dao dragocjen obol i našoj medijevalnoj arheologiji otpočevši, prvi, sistematsko ispitivanje srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika — stećaka, o kojim je objavio nekoliko rasprava i studija, pokrenuo seriju monografija o važnijim nekropolama, izložio mnoge nove poglede i razmišljanja. Toj temi on se rado vraća i danas.

Odista su rijetki ljudi koji su, kao akademik Alojz Benac, imali u sebi toliko stvaralačke energije, snažne volje i sposobnosti da se, naporedo s prebogatim ličnim doprinosom nauci, u tolikoj mjeri posвете organizovanju i podsticanju naučnog rada. I u tom pravcu je njegov doprinos nemjerljiv, kako onaj u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine, te u asocijacijama arheologa i muzejskih radnika ove republike i Jugoslavije, u periodu do 1967. godine, tako i sve ono što je od 1962. godine naovamo učinio u Naučnom društvu i u Akademiji

nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, a posebno u njenom Centru za balkanološka ispitivanja. Bio je generalni sekretar Akademije nauka i umjetnosti od 1969. do 1977. i njen predsjednik od 1977. do 1981. godine. Po opštoj ocjeni, to je vrijeme pune afirmacije ove visoke naučne ustanove, ne samo u ovoj republici, već i u jugoslavenskim okvirima. Pod rukovodstvom Alojza Benca, akademijin Centar za balkanološka ispitivanja u gotovo tri decenije intenzivnog djelovanja, okupio je grupu najeminentnijih arheologa, historičara, lingvista, etnologa i antropologa iz Jugoslavije koji su birani za stalne saradnike. Zahvaljujući njihovom nesebičnom angažovanju, kao i doprinosu brojnih povremenih saradnika u projektima, ali bar u isto tolikoj mjeri i izrazitom smislu Alojza Benca za organizaciju, za sagledavanje i postavljanje na dnevni red pravih problema, za planiranje i usmjeravanje istraživanja, za izbor tema i saradnika, kao i njegovom entuzijazmu, brižljivo kontrolisanom racionalnim procjenama mogućeg, dosljednosti i upornosti koje je prenosio na saradnike — bilo je moguće zasnovati i privesti uspješnom završetku tako značajne i složene poduhvate kakvi su ostvareni u Centru. Na ovom mjestu ne bih o tome detaljnije pisao, ti su poduhvati većim dijelom prikazani i ranije, u Godišnjaku Centra za 1976. godinu, u posebnoj publikaciji priređenoj povodom 20. godišnjice rada Centra (1983) i drugdje. Ipak, valja bar pomenuti tri prva »ilirski« simpozija: 1964, 1966. i 1968. godine, na kojima su problemi ilirologije bili razmotreni u širokom vremenskom i sadržajnom kontekstu i na kojim je učinjen stvarni i plodonosni zaokret i u načinu mišljenja i u sadržaju iliroloških studija. Toj prvoj seriji naučnih skupova koji su (osim prvog) imali i međunarodni karakter, tematski pripadaju još i simpozij o utvrđenim ilirskim naseljima (1974) i o duhovnoj kulturi Ilira (1982). Veoma plodne rezultate dala je i saradnja s Krakovskim odjeljenjem Poljske akademije nauka na zajedničkom istraživanju različitih fenomena iz materijalne i duhovne kulture praiorijskih populacija između Baltika i Balkana, kao i u novije vrijeme zasnovana kolaboracija s Balkanološkim institutom SANU u Beogradu, te Arheološkim i Trakološkim institutom BAN u Sofiji na velikom projektu »Paleobalkanska plemena između Jadranskog i Crnog Mora«.

Paralelno s ovim značajnim vidovima djelovanja Centra, akademik A. Benac je više od jedne decenije uporno i strpljivo organizovao i usmjeravao rad na izradi i objavljivanju monumentalnog petotomnog djela Praistorija jugoslavenskih zemalja (I—III, 1979, IV, 1983, V, 1987) dajući, kao glavni urednik, osnovni duh i pravac, a u drugom i petom tomu i kao autor, sjajne sintetske priloge o neolitskom dobu i o problemima etnogeneze starobalkanskih plemena i naroda. Ako ovome dodamo da je pod rukovodstvom i u redakciji akademika Benca, od 1965. do 1989. godine pripremljeno i objavljeno 25 svezaka Godišnjaka Centra za balkanološka ispitivanja i devet posebnih izdanja, među kojima i takva kao što su Starobalkanska plemena F. Papazoglu, Bibliographia Illyrica A. Stipčevića i Bosna i Hercegovina u antičko doba I. Bojanovskog — diže se pred nama djelo koje bi samo za sebe bilo dovoljno da ispuni uspješni radni vijek jednog naučnika. A Alojz Benac je, kao što smo vidjeli, učinio mnogo više od toga.

Nerazdvojni dio biografije akademika Benca predstavlja i njegov pedagoški i nastavnički rad, naročito onaj na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na kojem je od 1953. do 1966. predavao arheologiju, a od 1968. do 1978. godine i istoriju starog vijeka kao redovni profesor. Kao gostujući profesor predavao je više godina (1962—1965) praistorijsku arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zadru, a u zimskom semestru 1965. godine gostovao je na Univerzitetu u Münsteru, gdje je držao tečaj iz praistorije Balkana.

U toku posljednje četiri i po decenije Alojz Benac je obavljao mnogobrojne odgovorne dužnosti u naučnim i stručnim asocijacijama, društvenim i državnim tijelima i organima. Bio je (od 1950) prvi predsjednik Koordinacionog odbora arheologa Jugoslavije, preteče kasnijeg Arheološkog društva, kojem je takođe stajao na čelu, i današnjeg Saveza arheoloških društava Jugoslavije. Bio je predsjednik Muzejskog društva Bosne i Hercegovine i bitno doprinio razvoju muzejske mreže ove Republike. Bio je poslanik i predsjednik Odbora za kulturu u Skupštini Bosne i Hercegovine, predsjednik skupštine Republičke zajednice za kulturu. Član je Savjeta Republike Bosne i Hercegovine. Dugogodišnji je član najvišeg tijela — Conseil permanent — značajne međunarodne naučne korporacije za praistoriju i protoistoriju (L'Union internationale des sciences préhistoriques et protohistoriques). Od 1982. godine član je Glavne redakcije Enciklopedije Jugoslavije i glavni urednik te enciklopedije za Bosnu i Hercegovinu.

Akademik Alojz Benac je član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Srpske akademije nauka i umjetnosti, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Vojvođanske akademije nauka i Crnogorske akademije nauka. Član je Njemačkog arheološkog instituta, Italijanskog arheološkog instituta i Austrijskog arheološkog instituta. Među brojnim, više nego zasluženim, odlikovanjima i priznanjima koja je dobio za svoj plodonosan rad, pomenuću na ovom mjestu samo neka najvažnija: Orden zasluga za narod sa zlatnim vijencem, Orden Republike sa zlatnom zvezdom, Orden Al Merito della Repubblica Italiana, 27. julsku nagradu Bosne i Hercegovine, Nagradu ZAVNOBiH-a i nagradu AVNOJ-a.

BORIVOJ ČOVIĆ